

ਟਰੰਪ ਦੇ ਸੌਂ ਦਿਨ

ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡੈਨਲਡ ਟਰੰਪ ਦੀ
ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਾਫੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਵਾਲੀ
ਸਾਬਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤਾ ਸੰਭਾਲਿਆਂ ਸੌ
ਦਿਨ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਟਰੰਪ ਪ੍ਰਤੀ
ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਲੋਕ ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ
ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟਰੰਪ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅਤਾ ਦੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ
ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਰਤਾਂ, ਸਪੇਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ
ਵਾਲੇ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਅਤੇ ਆਜਾਦ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ
ਸਬੰਧਿਤ ਵੇਟਰ ਸਮੂਹਾਂ ਅੰਦਰ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਵਧ ਰਹੀ
ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੁਣਾਵੀ
ਜਿੱਤ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜੇ
ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ
ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਵਧ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ
ਕਾਰਜਕਾਲ ਵਿੱਚ ਟਰੰਪ ਨੇ ਟੈਰਿਫ਼ (ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ
ਵਾਲੇ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਮਹਿਸੂਲ) 'ਤੇ ਬਹੁਤ
ਹੀ ਜਾਰਿਹਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ
ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੇ ਜੋ ਵਾਅਦੇ ਕੀਤੇ
ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਤਰਖੱਲੀ ਮੱਚ
ਗਈ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗਾਈ ਵਧਣ ਦੇ ਆਸਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ
ਗਏ ਹਨ। ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੀ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਤੇ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਹੋਣਾ ਚਿਨ੍ਹ

ਦੀਆਂ ਸਖਤ ਆਵਾਸ ਨੀਤੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕ ਰਾਏ
ਵੰਡੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਧੜਾਪੜ ਸਰਕਾਰੀ
ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜਣ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ
ਅਦਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਜਗ੍ਹੇ ਤਿੱਬੀ
ਚੁਣੌਤੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕੀ ਸਮਾਜ
ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਸਾਰਬਿਕ ਹੱਲ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆ
ਰਹੇ। ਨੌਜਵਾਨ ਅਤੇ ਘੱਟਗਿਣਤੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਵੋਟਰਾਂ
ਵਿੱਚ ਟਰੰਪ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਰੋਸ ਫੈਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ
ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਆਲਮੀ ਮੰਜਰ ਦਾ ਤਾਅਲੁਕ ਹੈ ਤਾਂ
ਟਰੰਪ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਵੀ ਵੰਡਪਾਊ ਸਾਬਿਤ ਹੋ
ਰਹੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਇਤਹਾਦੀ ਮੁਲਕਾਂ
ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੇਝਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ
ਉਸ ਦੀ ਅਖੌਤੀ 'ਅਮਰੀਕਾ ਫਸਟ' ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ
ਕੂਟਨੀਤਕ ਨਫਾਸਤਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਬਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਗ੍ਰੀਨਲੈਂਡ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਨਾਮਾ ਨਹਿਰ
ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਜਿਹੇ ਟਰੰਪ ਦੇ
ਬਿਆਨਾਂ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਭਰੋਸਗੀ ਵਿੱਚ
ਹੀ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ
ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਬਾਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ 'ਤੇ ਲੱਗਾ
ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਰੰਪ ਦਾ ਇਹ ਖਾਸ ਅੰਦਾਜ ਬਣ ਗਿਆ
ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੱਥੇ ਅਕਸਰ ਹੀ

ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੋਭਾਂ
ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਿਪਬਲਿਕਨ ਆਧਾਰ ਕਾਇਮ ਹੈ ਪਰ
ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਭਰੋਸਾ ਡਿੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਅਜਿਹੀ ਵੰਡਪਾਊ ਕਾਰਕਰਦਗੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ
ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਦੀ ਅਉਧ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ
ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇ ਟਰੰਪ ਦੇ ਦੂਜੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ
ਸੌਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜਾਰੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਕੇਤ ਦੇਖੋ
ਜਾਣ ਤਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਮਿਲ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਰੰਪ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਇਹ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ
ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਕੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ 'ਤੋਂ
ਪਰ੍ਹੇ ਹਮਾਇਤ ਜੁਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ
ਪਵੇਗਾ, ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁਹਾਜ਼ 'ਤੇ ਹੋਰ ਝਟਕੇ
ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਆਵਾਸ ਵਿਵਾਦਾਂ ਵਿੱਚ
ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ
ਵਿੱਚ ਨਮੋਸ਼ੀਆਂ ਪੱਲੇ ਪੈ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ
ਟਰੰਪ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਲਈ
ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੌਚ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ
ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਸਫਰ ਹੋਰ ਵੀ
ਉਥਲ-ਪਥਲ ਭਰਿਆ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

**EDITOR: RAVI BHARDWAJ, PUBLISHER, OWNER AND
PRINTER OF DAILY "JAN JAGRAN" PRINTED AT THE PRITING
HUB, A-15, GT Karnal Road, Industrial Area, OPP. Mahendru
Enclave, Delhi- 110033 and Published from B-244, Majlis
Park, Lane-03, Delhi-110033.**

ਮਾਲਕ, ਪੁਕਾਸ਼ਕ, ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਪਿੱਟਰ ਰਵੀ ਭਾਰਦਵਾਜ਼, ਬੀ-244 ਮਜ਼ਾਲਿਸ
ਪਾਰਕ, ਦਿੱਲੀ-33 ਨੇ ਦਾ ਪਿੱਟਿਗ ਹੱਬ, ਏ-15 ਜੀ ਟੀ ਕਰਨਾਲ ਰੋਡ,
ਇੰਡੀਆਨ ਏਰੀਆ, ਆਪੌਂਜਿਟ ਮਹਿੰਦਰਾਂਦੂ ਇਨਕਲੇਵ, ਦਿੱਲੀ-33 ਤੋਂ

R.N.I No. DELPUN/2015/65303

ਮੰਝਧਾਰ 'ਚ ਫਸੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੁਕਾਰ

अज्ज पंजाब दी आराधिक सिथियੀ ਬਦ ਤੋਂ ਬਦਤਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਬੇਗਹਿਮੀ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਅਜਿਹੇ ਨਵੇਂ-ਨੀਵੇਂ ਵਰਤਾਏ ਹਨ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਝੰਜ਼ੜੇ ਹਨ। ਪਿਛਲਾਂ ਰਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨੰਬਰ ਇਕ ਰਾਜ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੰਜਾਬ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਗਿਆ ਹੈ। ਵੱਧੇ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਿਛਲੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਠਾਰਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖਾਡਕਵਾਦ ਦੇ ਦੌਰ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਖੇਤੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਲੋਕ ਖੁਸ਼ਗਾਲ, ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਰੋਹੇ ਹਨ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਹਚਿਆਰਬੰਦ ਸੈਨਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਗਹਾਂਵਹੂਲੇ ਕਹੁਣ ਮਨੁੰਹੀ ਹੁੰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਚਣ ਲਈ ਰਹ ਲੱਭ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਇਕ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਖਾਡਕਵਾਦ ਦੇ ਦੌਰ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਧਾਰ ਤੇ ਕਾਰਬਾਰ ਦੇ ਮੌਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਢਾਹ ਲੱਗੀ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾਲੀਆ ਘਟਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਸ ਰੱਖਿਅਕ ਨੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇ ਭਾਰੀ ਬੇਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਮਾਲੀਏ ਨੂੰ ਜਿਆਦਾ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਤੁ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੁਣ 3,50,000 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਵਿਚ 10% ਜੋੜਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਆਜ ਦੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕਰਜੇ 'ਤੇ ਪੈਸਾ ਲੈਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪੰਜਾਬ ਸਿਰਫ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਹੀ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਖਿਤਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਿਆਸੀ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਭੋਸੇ ਦੀ ਭਾਰੀ ਘਾਟ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਅਜ਼ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਦਾ ਹਾਣੀ ਕਰਾਰ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਵਧੀਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੇ ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਆਪਣੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਠੱਕਦੇ ਹੋਏ, ਮੰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਪਾ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਅਫਸੋਸ, ਵਾਅਦਾਖਿਲਾਫ਼ੀ, ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਪੱਧੇ ਅਤੇ ਬੇਵਰੁਬ ਬਣ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਕਾਰਨ ਇਕ ਹੋਰ ਨਿਘਾਰ ਵਾਲਾ ਸੂਬਾ ਹੋਂਦ 'ਚ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਬੋਲੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਆਦਾਤ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਲਾਲਚ ਹਨ। ਜਦਰਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ 'ਬਿਮਾਰੂ' ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਨੰਬਰਾਂ ਦੀ ਬੇਡ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਇਕ ਲਾਚਾਰ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਹੀਨ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੋਇਆ ਰਾਜ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਸੋਚ, ਭਰੀਖੱਦ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਗੁਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਲੋ-ਦੁਆਲੇ ਝਾਤੀ ਮਹੱਤ ਅਤੇ ਇਕ ਮੌਜੂਦਾ ਨੇਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੇ ਜੋ ਭੁਗਾਨੂੰ ਦਲਦਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਮਣਘੰਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਲੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖਾਲਸਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪੂਰੀ ਸਿੰਘ ਘਾਟ ਤਿੱਤਤ ਅਤੇ ਲੰਦਾਖ ਤੱਕ, ਬੈਬਰ ਤੱਕ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਵੀਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਕੋਲ ਇਕ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੈਂ ਦੀ ਦੂਰਅੰਦੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਡੇ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ (1957-1964) ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਵਿਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਹਰੀ ਕੁੰਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੋਰਬੁਜ਼ੀਅਰ ਪਾਸੋਂ ਰਾਜ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਹ 1965 ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਕੈਰੈਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਘਟਨਾਕਮ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਮਾਣਸ਼ੱਤਾ ਰਾਜ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਪ-ਮਹਾਦੀਪ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਫੈਡਕਲਿਵ ਦੁਆਰਾ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਲਕੀਰ ਕਾਰਨ ਆਪਣਾ 2,00,000 ਵਰਗ ਕਿੱਲੋਮੀਟਰ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਰਾਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤਿੰਨ-ਰਾਜੀ ਹੱਲ ਲਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਦਾ ਹੋਰ 58.8%

ਪਹਿਲਗਾਮ ਖੂਨੀ ਕਾਂਡ ਪਿੱਛੋਂ
ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਵਧੀ ਕਸ਼ਦਰੀ ਦੇ
ਚੱਲਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਸੁੰਚਾ ਦੇਣ ਇਕਜ਼ੱਟ
ਦਿਖਾਈ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ
ਅੰਤਰਾਜੀ ਦਰਿਆਈ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ
ਤਕਸੀਮ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ
ਸੁਬਿਆਂ ਵਿਚ ਛਿੜਿਆ ਵਿਵਾਦ ਬੇਹੁੱਦ
ਮੰਦਭਾਗ ਹੈ। ਤਿਵਾਗੀ ਖ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ
1965 ਦੀ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜੰਗ
ਨੂੰ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਿਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ
ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਤਤਕਾਲੀ ਲੀਫਰਸ਼ਿਪ
ਨੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਝੀ ਮੇਰਦਾ' ਮੁਲਤਤੀ ਕਰ
ਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਣੀਆਂ ਕੌਲੋਂ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਖੱਟੀ
ਸੀ। ਅਨੁਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਰਿਹਾ ਵੇਦ ਰਚਿਆ
ਗਿਆ ਸੀ, ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ
ਵੇਲੇ ਸਿਆਸੀ ਮਧਾਣੀ ਪਾਉਣੀ
ਤਰਕਸ਼ੰਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ। ਦਰਿਆਈ
ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ
ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪੂਕਾ ਕਈ ਦਹਾਕੇ
ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ
ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ
ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਅੱਜਕੇ ਵਿਵਾਦ ਨੂੰ
ਸੰਵਾਦ ਰਹੀਂ ਨਜ਼ਿੱਠਣ ਦੀ ਬਜਾਈ
ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਲਝਾਉਣਾ ਫਿਲਹਾਲ
ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਰਿੱਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ
ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੜਗ ਭੁਗ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ
ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਆਜਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕੇ
ਸਨਹਿਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਿਆ ਸੀ।
ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੰਗਾਂ
ਦੌਰਾਨ ਸਰਹੱਦੀ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ
ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੈਨਿਕਾਂ ਵਾਂਗ ਫੌਜ ਦਾ

ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜੰਗ
ਵਾਲਾ ਮਾਰੇਲ ਹੋਵੇ, ਉਦੋਂ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ
ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਭਰਕਣਾ ਨਹੀਂ
ਚਾਹੀਦਾ। ਇਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਸਲੇ ਹਨ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਮਨ ਬਹਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ
ਸ਼ਲਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ
ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ
ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਫਿਲੜੇ ਰੇੜੇ ਚੌਥੇ ਇਕ ਸੁਖਾਵੀਂ
ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਸ਼ਾਮਲ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ
ਮੁੱਦੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ
ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ
ਚਿੱਕੜ-ਉਛਾਲੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਾ
ਖੁੱਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਜਮਾਤਾਂ
ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਲੱਬੇ ਅਰਜੇ ਬਾਅਦ ਇਕ ਮੰਚ
'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੇ ਮੁੱਖ
ਮੰਤਰੀ ਭਗਵੰਤ ਮਾਨ ਦੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ
ਬੁਲਾਈ ਗਈ ਸਰਬ-ਪਾਰਟੀ ਮੀਟਿੰਗ
ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਕਸ਼ੁਰ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਖਾਤਰ
ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਤਿਆਰ
ਹਨ। ਇਸ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ
ਸਭ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਾਰਾਂ ਪੰਜਾਬ ਭਾਜਪਾ ਦੇ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁਨੀਲ ਜਾਖੜ 'ਤੇ ਸਨ।
ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸੱਤਾ 'ਤੇ
ਕਾਬਜ਼ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ
ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਡਕ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਕਿਸੇ
'ਪਰਮ ਸੰਕਟ' ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ
ਲਈ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਬੋਲਣ
ਲੱਗਿਆਂ ਜਾਖੜ ਉਲਝ ਸਕਦੇ
ਸਨ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਕਪੂਰੀ ਵਿਖੇ
ਤਤਕਾਲੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦੇਰਾ ਗਾਂਧੀ
ਵੱਲੋਂ ਸਤਲਜ-ਯਮਨਾ ਲਿੰਕ ਨਹਿਰ ਦਾ
ਟੱਕ ਲਾਉਣ 'ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ

ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੇਲੇ 'ਚੈਕ' ਲੈਣ ਦੀ
ਹਲਕੀ-ਡੁਲਕੀ ਚਹੜਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਈ। ਫਿਰ
ਵੀ ਦੂਸ਼ਣਬਾਜੀ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ
ਗਿਆ। ਸੁਨੀਲ ਜਾਖੜ ਚੌਨੇ ਤੀਨ ਨਹੀਂ
ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਬੋਲ ਪਿਆ
ਜਿਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਿਆਨ ਬਿੱਚਿਆ।
ਜਾਖੜ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੁਕ ਨੇ
ਸਭ ਦਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ
ਬਾਹਰ ਰੱਖ ਕੇ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ
ਹੋਣ ਆਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਿਆਰ
ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਨ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ
ਲਈ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
ਬਾਹਰ ਮਰੋੜ ਕੇ ਜਾਂ ਦਬਾਅ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਕੋਲਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।
ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ
ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕਦੇ ਪੱਕਾ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ
ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ
ਮਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਖੜ ਪਾਣੀ ਪੀੜੜਤ
ਫਾਜਿਲਕਾ ਜਿਲ੍ਹੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਟੇਲਾਂ 'ਤੇ
ਵਸਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਦਰਦ ਬੁਦ ਹੱਡੀ
ਹੰਦਿਆਇਆ ਹੈ। ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ
'ਚੋਂ ਜੋ ਚਿੜੀ-ਬਟ ਵੀ ਚੁੰਝ ਭਰ ਲੈਣ
ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਅੰਧੇਰ-ਫਾਜਿਲਕਾ
ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਬੇਲਣ ਵੇਲੇ
ਜਾਖੜ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਵਿਚਾਰਿਅਾ ਹੋਵੇ
ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੇਬਾਕ
ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ
ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਓਹੀ ਜਾਖੜ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ
ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੀਨੀਅਰ

ਪਾਕ ਦੇ ਨਾਪਾਕ ਮਨਸੁਖਿਆਂ ਤੁ

ਜੰਮ੍ਹ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕੀਤੇ। ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀਨਗਰ ਦੇ ਦਿਲ 'ਲਾਲ ਚੌਕ' ਵਿਚ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮੁਸਲਿਮ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਗਾਮ ਦੇ ਪੀੜੜਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਮੌਸਮੱਤੀ ਮਾਰਚ ਕੀਤਾ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਦਹਕਿਆਂ ਤੋਂ ਤੱਤੀਂ ਦੱਖਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਅਵਸ਼ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਦੱਖਿਆਂ ਦੀ ਨਿਖੇਵੀ ਕੀਤੀ। ਜੰਮ੍ਹ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਅੱਤੇਵਾਦ ਵਿਟੁੱਧ ਰੋਸ ਪਦਰਸ਼ਨ ਸਾਰੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੰਮ੍ਹ- ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਗੰਭੀਰ ਹਨ। ਕੀ ਜੰਮ੍ਹ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ 'ਆਮ ਵਰਗੇ' ਹੋ ਗਏ ਹਨ? ਕੌਝੀ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਥੇ ਤਿੰਨ ਦਹਕਿਆਂ ਤੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਜੋ ਹਾਲਾਤ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਆਮ ਵਰਗੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਿਛਲੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨੂੰ ਬਹੁਮਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ

ਸੰਨ 2011 ਵਿਚ ਮਨਸ਼ੇਹਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਾਤਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਗਣਨਾ ਕਰਵਾਈ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਇੰਨੀਆਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਕਰੜ ਜਨਤਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਵੇਂ ਕਰਵਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਗਣਨਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਸਿਰਫ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ। ਆਖਰਕਾਰ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਜਾਤ ਆਧਾਰਤ ਗਣਨਾ ਕਰਵਾ ਲਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਸਿਆਸਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਅਸਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਫੈਸਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਤ ਆਧਾਰਤ ਗਣਨਾ 1931 ਯਾਨੀ ਅਖੰਡ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਤਦ ਕਾਂਗਰਸ ਤੇ ਕੁਝ ਖੇਤਰੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਜਾਤ ਹੋਰ ਪੱਛਮਾ ਵਰਗ ਯਾਨੀ ਓਬੀਸੀ ਦੀ ਆਧਾਰਤ ਗਣਨਾ 'ਤੇ ਜੋਰ ਦੇਣ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੋਰ ਰਾਹੁਲ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਜਦਰਕ ਨਹਿਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਰਸਿਮਹਾ ਰਾਓ ਤੱਕ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ। ਇਹ ਤੌਰ ਹੈ ਕਿ ਜਾਤ ਆਧਾਰਤ ਗਣਨਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਵੇਸ਼ੇ ਤੋਂ ਜਿੱਥੇ ਕਾਂਗਰਸ ਤੇ ਹੋਰ ਵਿਹੋਧੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਲੈਂਗੀਆਂ, ਓਥੇ ਹੀ ਭਾਜਪਾ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਕੇਂਦਰਿਤ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਦੱਸੇਗੀ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਾਤ ਆਧਾਰਤ ਗਣਨਾ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਬਣੇਗੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਾਤੀਵਾਦੀ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਦੀ ਤਾਂ ਗਿਣਤੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਦਾਅਵਾ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੇ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਸਭ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ, ਬਲਕਿ ਲਾਜਮੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਾਤ ਆਧਾਰਤ ਗਣਨਾ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਬਣੇ ਅਤੇ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪਾਟੋਧਾਡ ਕਰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਠੋਸ ਉਪਾਖ ਹੋਣੇ ਹੀ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਤ ਆਧਾਰਤ

ਗੁਆ ਬੈਠਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਹਾਨ ਧਰਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 3,60,000 ਵਰਗ ਕਿੱਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਸਿਰਫ 50362 ਵਰਗ ਕਿੱਲੋਮੀਟਰ ਤੱਕ ਨਿਹੱਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਢੌਲਤ ਖੋ ਲਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਤੱਥੁੰ ਸਮਝੇ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਆਪਣੀ ਠੋਸ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ 80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤਿਆਗਣਾ ਪਿਆ ਸੀ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਗਪਗ ਤਿੰਨ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਤਿਕੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਾਣੀਆਂ, ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨਿਆਂਪਾਲਕਾ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੇ ਘਾਟੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿਮਾਚਲ ਵੱਲ, ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨਾਲ ਨੇਤੁਲੀਆਂ ਬਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ ਦੇਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਦਰਅਸਲ, ਕਿੰਦ ਅਤੇ ਆਕਰਾ ਪੱਖੋਂ ਪੰਜਾਬ ਘਟਦਾ ਹੀ ਗਿਆ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਮੰਦੇਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀਮਤ ਚੁਕਾਈ। ਜਦਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਟਵਾਰੇ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਝੱਲਿਆ, ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਲਹਿਰ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਧੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਗੁਆ ਲਈਆਂ। ਸੰਨ 1947 ਵਿਚ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਧਾਰਮਿਕ ਵੰਡ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਦਕਿ 1966 ਵਿਚ ਹੋਈ ਤਿੱਕੜੀ ਭਾਸ਼ਾਵੀ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਮੁਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਾਨ ਸੂਬੇ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਬੰਧਨ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਿਆਸੀ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਰੁਹੁਦੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। 'ਬੇਨ-ਡਰੇਨ' ਅਤੇ 'ਬੰਨੇਂ ਐਕਸੈਡਸ' ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਗਿਆ ਹੈ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਿੱਡੇਥਨਾ ਦੇਖੋ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਨੂੰ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਹੀ ਭੋਜਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਬੁਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ 40 ਮਿਲੀਅਨ ਦੇ ਲਗਪਗ ਹੈ ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਸੈਰ-ਸਪਾਏ ਲਈ ਕੋਈ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਸੈਟਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਜ ਭਰ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਯੋਜਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਦੀਪ ਨੂੰ ਸਸੂਚੇ ਏਸ਼ੀਆ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਹੈ ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਵਪਾਰ ਨਾਮਾਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਲਗਾਤਾਰ ਘਟਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਅਨੁਧੱਧ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਬਾਹੀਆਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਵੱਡੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ 'ਚ ਕੀਤੇ ਹਨ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਲਈ ਭੇਜਨ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਕੰਗਾਲ ਹਨ ਛੇਂਟੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ, ਸੁੱਕੇ ਮੁਹਰ ਅਤੇ ਝੀਲਾਂ ਵਾਲੇ ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਾਈਡਰੇਂਧ ਨਿਕਸ ਅਤੇ ਕਵਾਪੋਨਿਕਸ ਵਰਗੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਇਕ ਵੱਡਾ ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਕ ਰਾਜ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ 'ਚੀਜ਼' ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ 'ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰੈਸੈਸਿੰਗ' ਦੀ ਇਹ ਵਧੀ ਇੱਥੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਸੰਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਰ੍ਵੋਂ ਦਾ ਸਾਗ ਜਿਸ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਅਤੇ ਗੋਰੇ ਲੋਕ ਦੀਵਾਨੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਨ ਤੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਉਪਜ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਜੋੜਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਵੇਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਅਮੀਰ ਹੋਵੇ, ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸਿੱਗਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੇਮਸ਼ਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਨਰ-ਜਾਗਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੁਝਵਾਨ ਅਤੇ ਦੁਰਮੰਦੇਸ਼ੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਪੂਰੀ ਘਾਟ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੌਣ ਇਸ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਫੈਕਿਊਨੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲੇਗਾ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹਵਾਹੂ ਸੋਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣੇਗਾ?

ਕਾਂਗਰਸ ਲੀਡਰ ਅੰਬਿਕਾ ਸੋਨੀ ਨੇ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਕ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੇ ਐਕਾਂਟਿੰਗ ਜਥੇਦਾਰ ਗਿਆਨੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਫਿਰਕਿਆਂ 'ਚ ਵੰਡਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਾਖੜ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸੱਲ ਅਜੇ ਵੀ ਰਿਸਦਾ ਹੈ। ਸਰਬ-ਪਾਰਟੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਹਿੱਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਾਖੜ ਨੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਛੇੜਨਾ ਭੁਵੇਲੇ ਦਾ ਰਾਗ ਕਿਹਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਮੁੱਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਲਝਿਆ ਜਾਵੇ ਜਦੋਂ ਸਰਹੱਦ 'ਤੇ ਸੰਗ ਦੇ ਬੱਦਲ ਮੰਡਰਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ ਤੋਂ ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ 8500 ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਚੌਂ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਮਾਨ ਨੇ 4000 ਕਿਊਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਡੱਡਣ ਦੀ ਇਜਾਜਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਕ ਹਰਤੇ ਲਈ ਬਾਕੀ ਪਾਣੀ ਛੱਡਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਨਜ਼ਿਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਬਾਤ ਦਾ ਬਤੰਗ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਰਾਈ ਦਾ ਪਹਾੜ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਮਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 4000 ਕਿਊਂਕਿ ਪਾਣੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਹਿਰੀ ਸਿਸਟਮ ਦਰਸਤ ਕਰ ਕੇ ਟੇਲ-ਐਂਡਸ ਤੱਕ ਪਾਣੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮੰਗ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। 'ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਪਾਣੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਢੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਿਏ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਤਰਾਜ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।' ਮਾਨ ਦੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਮਹੁਰਤਥਾ ਨਾਇਥ ਸਿੰਘ ਸੈਣੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਤਰਕ ਸੀ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ 9000 ਕਿਊਂਕਿ ਤੱਕ ਪਾਣੀ ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਮਿਹਨੌ-ਮਿਹਨੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਤ ਦੀ ਗਰਮੀ ਵੇਲੇ ਦੋਨੋਂ ਸੁਬਿਅਤ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਾ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀਮਨੀ ਅਕਾਲੀ ਕਾਂਗਰਸ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਰੇਖਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਧਸਤ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਡਾਕਾ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੇਂਦਰ ਵੱਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੁਭਾਗ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੈਸ਼ਨ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸਥਤ ਸਟੈਂਡ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਣੀ ਸੁਲਝਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਸੰਵੰਦਨਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਫਿਲਹਾਲ ਠੰਡੇ ਬਸਤੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਸਰਹੱਦ 'ਤੇ ਬਣੇ ਜੰਗ ਵਰਗੇ ਹਾਲਾਤ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਐਵੇਂ ਵਾਰੋਲੇ ਉਡਾਉਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਐਸਵਾਈਐਲ ਦਾ ਕੇਸ ਉੱਜ ਵੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਨੀਲ ਜਾਖੜ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਿਰਦਰ ਮੌਦੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਫੌਰੀ ਹੱਲ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਉਧਾਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮੰਗ ਹਫ਼ਤੇ ਕੁਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਾਖੜ ਦੀਆਂ ਸਾਫ਼ਗੈਰੀਆਂ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਹੱਲ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਲੱਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਜਾਖੜ ਵਰਗੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਜਾਖੜ ਨੂੰ ਭੁੰਨੇ ਤਿੱਤਰ ਉਡਾਉਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਖਾਮਹਾਰ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟ ਕੇ ਸਿਆਸੀ ਲਾਹਾ ਲੈਣਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਐਵੇਂ ਫਾਰਸੀਆਂ ਮਾਰਨਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਹੋਏ ਧੱਕੇ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਬੂਨ ਵਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਦੋਨੋਂ ਸੁਬਿਅਤ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਬਿਆਨਬਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰ 'ਅੱਗ' ਲੱਗੇ।

ਨੈਸਤੇ-ਨਾਬੁਦ ਕਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ

ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਉਮਰ ਅਬਦੂਲਾ ਏਂ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣੀ। ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਦਲੀਆਂ, ਨਿਯੁਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਆਦਿ ਉਪ-ਰਾਜਪਾਲ ਮਨੋਜ ਸਿਨਹਾ ਕੋਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਬੇਵੱਸ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਯਾਦ ਰਹੇ 5 ਅਗਸਤ 2019 ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਵੱਧ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 370 ਤੋਂਤੁ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਰਾਜ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੂਬੇ ਦਾ ਦਰਜਾ ਖੋ ਲਿਆ ਸੀ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੱਲਦਿਆਂ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਉਮਰ ਅਬਦੂਲਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੈਂਸੇਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਜਿਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਅਵਾਮ ਤੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਗਜ਼ਾਰ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜ੍ਹਤਾਂ ਲਈ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੌਲ੍ਹੇ ਦਿੱਤੇ। ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਪੰਹਿਲਗਾਮ ਦੀ ਬੈਸਰੂ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਕਾਇਰਾਨਾ ਹਮਲੇ ਥਾਰੇ ਦੁੱਖ ਤੇ ਪੀੜ੍ਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਨਿੰਦਾ ਪੁਸਤਾਵ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਿਰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ 'ਚ ਅਡਿੰਕਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਨਾਪਾਕ ਇਗਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹਗਾਇਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਸੀਨ ਵਾਦੀ ਦੀ ਪਰਦੇ 'ਤੇ ਵਾਪਸੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਿਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਫਲਾਈਵਰ, ਸੁਰੰਗਾਂ, ਪੁਲ ਆਦਿ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਪਰ 'ਆਮ ਵਰਗੇ ਹਾਲਾਤ' ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਸ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਭਲਾ ਕਿਵੇਂ 'ਆਮ' ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਕਲੋਤੇ ਪੁਸ਼ਲਿਮ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਫੁਰਮਾਨ ਦੁਆਰਾ ਵੰਡ ਕੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਸੂਬਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਖਤ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੱਤਿਕ ਹਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੁਲ, ਕਾਲਜ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ ਬੰਦ ਗੱਠਿੰਦੇ ਹਨ। ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬੰਦ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਫੌਜੀ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਬਾਹਰ ਦਿਗੜੇ ਹਨ। ਜੰਗ ਦੇ ਖਤਰੇ ਦੀ ਗੁੰਜ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੁਟਨੀਤਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਨਿੰਦਾ ਪੁਸਤਾਵ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਿਰ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ 48 ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਵਤਨ ਪਰਤਣ, ਅਟਾਗੀ ਚੈਕ ਪੋਸਟ ਬੰਦ ਕਰਨ, ਸਿੰਘ ਜਲ ਸਮਝੌਤਾ ਰੋਕਣ, ਪਾਕ ਨਾਲ ਕਟਨੀਤਕ ਸਬੰਧਾਂ 'ਚ ਦਾ ਹਰ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਛੋਟਾ, ਵੱਡਾ ਨੇਤਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਨਕਸੇ ਮਲੀਆ ਮੇਟ ਕਰਨ ਦੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਮਾਰਨ ਲੰਗ ਪਿਆ। ਜੰਗ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਘਾਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੀ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕਿਹੜਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਹੱਦਾਂ 'ਤੇ ਤਾਈਨਾਤ ਹਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਂਥੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਹਗਿਆਣਾ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰੂਸ, ਯੂਕਰੇਨ ਤੇ ਇਜ਼ਗਾਈਲ ਹਮਾਸ ਜੰਗ 'ਚੋਂ ਦੋਵਾਂ ਪਿਹਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੀ ਤਥਾਹੀ ਦਾ ਸੇਕ ਤਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗੇਗਾ। ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾ ਸਕੇਗੀ ਸਰਕਾਰ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਤਾਈਨਾਤ ਪੁਫੀਆ ਏਜੰਸੀਆਂ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲਾਂ ਤੋਂ ਖਾਮੀ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ? ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਪੁਫੀਆ ਤੱਤ ਕਰ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਸੰਘਣੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਜ਼ਰ ਖਾਮੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਕ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਜਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਬੈਸਾਰਨ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸੈਲਾਨੀ ਪਿਕਨਿਕ ਮਨਾ ਰਹੇ ਸਨ

ਦ੍ਰਿੜੁਤਾ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ। ਪਹਿਲਗਾਮ 'ਚ ਹਾਇਅਏ ਮਲਾ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਹੂ-ਭਿੱਜੀ ਘਾਟੀ 'ਚ ਹਰ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੁ ਉਸੀਦ ਦੀ ਖਿੜਕੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਹਸਤ ਦੇ ਸੌਦਾਗਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਫੁੱਰਨ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਾਦ ਕਰੋ ਅਗਸਤ 2019 ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਧਾਰਾ 370 ਨੂੰ ਮਨਸੂਬ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰੰਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਿਰਦਰ ਮੌਦੀ ਨੇ 'ਨਵੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ' ਬਾਰੇ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਬੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਮ ਵਰਗੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤਕ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਦਮ ਹੈ। ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਗੁਰ ਆਯੋਗ। ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਕੋਠੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਆਪਣੇ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਅਮਲਾ ਵਾਪਸ ਸੁੱਦਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਸਾਲ 1960 ਵਿਚ ਸਿੱਧੀ ਜਲ ਸੰਧੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਿੱਧੀ, ਜੇਹਲਮ ਤੇ ਚੇਨਾਬ ਦਾ 80 ਫੀਸਦੀ ਪਾਣੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਵੀ, ਸਤਲੁਜ ਤੇ ਬਿਆਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਉੱਪਰ ਦੀ ਲੰਘਣ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਦਿੱਲੀ ਸਮੇਤ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਹਵਾਈ ਅੰਡਿਆਂ 'ਤੇ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗਲਮਤਾਨ ਕਾਤਰੀ ਜਨਤਾ ਪਾਤਰੀ ਪਰ ਉੱਥੇ ਇਕ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਨਾ ਹੀ ਫਸਟਾਈਂਡ ਦਾ ਇੱਤਜ਼ਾਮ ਸੀ। ਪੇਂਡੇ ਵਾਲੇ ਸਈਦ ਆਦਿਲ ਹੁਸੈਨ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਨਜ਼ਾਕਤ ਅਲੀ ਨੂੰ ਜਿਸਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀਅਤ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਿਆ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲੂਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਕਜੁੱਟਟਾ ਵਿਖਾਈ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਕੁ ਜਾਰੀ ਤਹਿਤ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕੂਟਨੀਤਕ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਦਿਹਸਤਾਗਰਦਾਂ ਦੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾ ਸਕੇਗੀ? ਸਿਧਾ ਸਮੰਗ ਸੰਸਤਾ।

